

Sociologija literature skozi panoramo

Gisèle Sapiro: *La sociologie de la littérature*.

Pariz: La Découverte, 2014. (Repères 641). 125 str.

Zarja Vršič

Virmaše 100, 4220 Škofja Loka
zarjavrsic@gmail.com

To, da je delo *La sociologie de la littérature* v zbirki *Repères* izšlo pod razdelkom »Sociologija«, je za obravnavo sodobne sociologije literature zanimivo izhodišče. Avtorica Gisèle Sapiro, sociologinja in predavateljica na Šoli za višji študij družboslovnih ved (École des hautes études en sciences sociales), sicer poudarja, da gre za disciplino, ki pripada tako literarni vedi kot tudi sociologiji, a se s svojimi načini obravnave dandanes morda bolj približuje slednji. Kljub temu da poskuša biti delo bolj ali manj strnjen prikaz dosedanjih raziskav, avtorica nadaljuje v smeri, ki so jo zarisali zlasti Paul Dirck, Paul Aron, Alain Viala¹ in Pierre Bourdieu. Bourdieu se v *La sociologie de la littérature* pojavlja še posebno pogosto, saj je sociologijo literature obravnaval kot disciplino, ki v celoti pripada sociologiji (Sapiro 23). Za razliko od njega Gisèle Sapiro kljub prevladujoči tipično sociološki metodologiji pri svojih raziskavah še vedno izhaja iz literarnega pojava kot takega, ki pa ga pojmuje kot »družbeni« (Sapiro 5), in s tem upraviči tako naslov knjige kot tudi utečeno poimenovanje same discipline: sociologija *littérature*.

Čeprav gre zaradi narave in zahtev zbirke za drobno knjižico na nekaj več kot stotih straneh, je sinteza stanja raziskav predstavljena izredno sistematično in strukturirano. V uvodu avtorica najprej predstavi situacijo, kakršna vlada danes, in oriše temeljna vprašanja, s katerimi se ukvarja sociologija literature. Prvo poglavje, naslovljeno »Sociološke teorije in pristopi v literaturi« (»Théories et approches sociologiques de la littérature«), je pravzaprav kratek sprehod skozi zgodovino ukvarjanja z literaturo kot družbenim pojavom; pregled se začne na koncu 18. stoletja pri Madame de Staël, nadaljuje prek determinizma, marksizma in teorije o literarnem okusu ter končuje pri sodobnih raziskavah. Takšen zgodovinski pregled je seveda zelo dobrodošel, saj si bralec, preden dobi kompleksnejšo sliko, lahko predstavlja, kako je sociologija literature kot disciplina sploh nastala in s kakšnimi vprašanji se je spopadala na začetku. V nadaljevanju je knjiga razdeljena na tri dele, ki v grobem sovpadajo z razporeditvijo, kakršno srečamo že v knjigi Roberta Escarpita, *Sociologie de la littérature*,² izdani v sedemdesetih letih 20. stoletja. Vendar je treba opozoriti na pomembno razliko: Gisèle Sapiro doda po-

glavje »Sociologija del« (»Sociologie des oeuvres«), ki ga v Escarpitovi knjigi ni, kar je sicer njena glavna pomanjkljivost. V tem poglavju nameni pozornost predvsem vprašanju literature kot reprezentacije in načinom njenega spoznavanja ter sociologiji samega ustvarjalnega dejanja oziroma oblikovanja (*mise en forme*). Po drugi strani se Escarpitova trojica *produkcija, distribucija, recepcija* pri Sapirovi razporedi v poglavji »Socialni pogoji nastanka del« (»Les conditions sociales de production des oeuvres«) in »Sociologija recepcije« (»Sociologie de la réception«). V prvem izmed teh poglavij se avtorica ukvarja z zunanjimi (ideologija, trg, položaj avtorja v družbi) in notranjimi (literarni prostor kot institucija, »poklic« avtorja) prisilami, ki vplivajo na nastanek dela, v drugem pa se osredotoča na instance posredništva, kritično in bralsko recepcijo, njene vplive ter sociologijo branja.

Čeprav velik del knjige obsega zgodovinski pregled discipline, avtorica – kot sicer nakaže že v uvodu – poskuša nadaljevati tam, kjer so se končale raziskave njenih predhodnikov. Zato bom v nadaljevanju predstavila literarnosociološke teorije, ki so v zadnjih nekaj desetletjih nastajale zlasti v francoskem prostoru. Gisèle Sapiro jih strnjeno opisuje v zadnjem razdelku podpoglavja »Sociološke teorije in principi v literaturi«, naslovljenem »Funkcionalizem, interakcionizem in relacijski pristop« (»Fonctionnalisme, intéractionisme et approche relationnelle«).

Stična točka teh teorij je, da se za razliko od tradicionalnih marksističnih, ki so se bolj ali manj osredotočale na pogoje produkcije del in na literaturo kot »odsev« družbene realnosti, ukvarjajo z literarnim svetom (*monde des lettres*) kot specifičnim prostorom, ki ima svojo lastno logiko in zakone. Metodološko se med seboj sicer nekoliko razlikujejo, vendar gre pri vseh zvečine za poskus preseganja različnih opozicij, na katere naletimo pri preučevanju literarnega pojava, na primer opozicije med zunanjo in notranjo analizo dela.

Ena izmed pomembnejših teorij, ki jih avtorica zajame v prikaz, je teorija polj (*théorie des champs*), ki jo je v sedemdesetih letih zasnoval Pierre Bourdieu. Izraz »polje« označuje prostor možnega (*espace des possibles*), ki se avtorjem kaže kot prostor izbire med številnimi estetskimi možnostmi (uporaba sloga, oblike, snovi ipd.). Njihove odločitve so zvečine odvisne od položaja, ki ga zavzemajo v literarnem prostoru, ta pa ima spet opraviti s količino simbolnega kapitala in simbolne prepoznavnosti (s statusom, ki ga uživajo kot avtorji, z nagradami, s tem, kako o njih pišejo kritiki, itd.). Bourdieu poudarja, da gre pri umetniškem aktu predvsem za srečanje posameznikovega *habitusa* s prostorom možnega, ki ga avtor preoblikuje s svojimi lastnimi »strategijami«. Avtorji se nenehno »borijo« drug z drugim; gre predvsem za to, da »močnejši« »šibkejšim« kot model vsilijo svojo lastno percepcijo literature. Pri tem se estetski kriteriji seveda lahko teme-

ljito preoblikujejo (Bourdieu tu govori o »simbolni revoluciji« [révolution symbolique]), kot so se denimo na prelomu iz 19. v 20. stoletje.

Pri Bourdieuevi teoriji polj gre torej za povezovanje številnih sfer, ki so bile v sociologiji literature prvotno ločene med sabo: produkcija in recepcija postavljata avtorja na določeno pozicijo v literarnem prostoru, kar vpliva na nadaljnjo produkcijo. Drugače kot v zgodnejši marksistični teoriji literarno delo ni zgolj odsev družbene realnosti, ampak je avtorjevo lastno preoblikovanje prostora možnega, izpeljano v skladu s pozicijo, ki jo sam zavzema v literarni sferi (kot primer Gisèle Sapiro tu navaja pisanje avtorjev manjšinskih kultur, ki je zagotovo zaznamovano z njihovo pozicijo).

Naslednja pomembna točka Bourdieujeve teorije je, da literarni prostor uživa precejšnjo stopnjo avtonomije, kar tudi pomeni, da so prisile, ki vanj prihajajo od zunaj, zreducirane in zgolj posredne; zgovoren primer, ki govori temu v prid, je vedno večja avtonomizacija knjižnega trga, »poklica« avtorja in diferenciacija funkcij (kritiki, uredniki, lektorji, založniki ...). Pomanjkljivost takšnega pristopa po Gisèle Sapiro pa je, da je sinhron, saj obravnava literarni prostor in odnose v njem, kot jih poznamo danes, in ne vsebuje nikakršne historične perspektive. Prav tako v prid analize literarne sfere kot makrokozmosa pušča ob strani nekatera minorna razmerja, katerih analiza bi prav tako lahko pomembno osvetlila to sfero.

Nekoliko več zgodovinskega pristopa dopušča polisistemska teorija (*théorie du polysystème*). Zasnovana je bila v sedemdesetih in reformulirana v devetdesetih letih prejšnjega stoletja ter se uvršča med teorije, ki so sledile ruskeemu formalizmu in Praški šoli. Osrednji avtor, na katerega opozarja Gisèle Sapiro, je Izraelec Itamar Even-Zohar, ki literarni prostor definira kot skupek med seboj prepletajočih se sistemov, ki tvorijo »megasistem«. Pri tem pozornost namenja elementom, ki ga sestavljajo, in predvsem njihovim funkcijam. Sklicujoč se na Jakobsonovo komunikacijsko shemo zasnuje sistem medsebojnih razmerij v literarnem prostoru: glavna komunikacijska vez poteka med avtorjem in bralcem, med njima pa figurirajo še številni drugi elementi, kot so institucija (v vlogi Jakobsonovega konteksta), trg (stik), produkt (sporočilo) in repertoar (kod). Repertoar v grobem sovпада z Bourdieuevim prostorom možnega, saj predstavlja skupek modelov in zakonov (teme, stili, jezikovne opcije), ki določajo produkcijo. Vendar se Even-Zohar osredotoča predvsem na spremembe, ki vplivajo na razvoj odnosov med elementi, ko je na primer eden od njih z obrobja postavljen v središče (denimo s prevodom), zato je njegova teorija za preučevanje historičnega vidika morda primernejša od prejšnje, na kar opozori tudi avtorica sama.

Na mikroravni teorijo polj in polisistemsko teorijo nadgrajujeta simbolični interakcionizem (*interactionisme symbolique*) in analiza omrežij (*analyse des réseaux*), ki bolj kot objektivna obravnavata notranja razmerja med po-

samezniki. Teoretike simboličnega interakcionizma zanimajo avtorjeva razmerja znotraj družine, korespondence, odnosi z uredniki in drugimi, ki posredno sodelujejo pri produkciji dela. Ker pa ti teoriji ne obravnavata toliko vezi med vsebino dela in njegovimi zunanjimi pogoji, se zdi, da sociološka analiza v njiju bolj ali manj prevlada nad literaturo. Vprašanje je, koliko so takšni pristopi še relevantni za njeno preučevanje.

Tako kot njeni predhodniki se tudi avtorica dobro zaveda metodoloških zagat. Pri sociološkem preučevanju literature gre načeloma za preplet kvantitativnih in kvalitativnih metod, od katerih prve zvečine rabijo preučevanju zunanjih dejavnikov, druge pa prihajajo v poštev predvsem pri obravnavi samega dela in njegovih notranjih zakonitosti. Na probleme zlahka naletimo že pri prvih, čeprav imamo opravka z empiričnimi podatki; pogosto se zaplete že pri izbiri vzorca. Kot poseben problem se lahko pokaže tudi časovna distanca. Kako lahko na primer opredelimo neko generacijo pisateljev? Izbor seveda variira: v literarnozgodovinskih priročnikih le poredko figurirajo iste osebe, saj so nekateri avtorji v teku zgodovine pozabljeni, drugim pa zraste vrednost. Kvantitativni podatki, četudi povsem korektni in zgodovinsko preverljivi, nam nemalokrat ne povedo ničesar. V poglavju o recepciji dela Gisèle Sapiro kot primer navede preučevanje bralnih navad v 19. stoletju. Z ugotovitvijo števila natisnjenih izvodov v kakem časovnem obdobju in s popisom inventarja knjižnic in knjižnih zbirk zasebnikov bomo resda dobili dokaj natančne informacije o knjižnem stanju, vendar nam to ne bo povedalo nič gotovega o dejanskih bralnih navadah (Sapiro 101). Avtorica zato kot alternativno rešitev predlaga analizo literarnih kritik in korespondenc, vendar se tudi pri njej srečujemo z omejitvami, predvsem seveda z nepreverljivostjo in neuniverzalnostjo podatkov.

Če pristopi na nekaterih področjih sociologije literature niso povsem ustrezni, se na drugih pokažejo za popolnoma neizvedljive. Tako je denimo tedaj, ko gre za opredelitev ustvarjalnega dejanja (*acte de création*). To, tudi če poznamo avtorjevo pozicijo v literarnem polju in njegov *habitus*, še vedno ostaja »črna škatla« (Sapiro 78), ki je s sociološkimi pristopi ne moremo odpreti.

Nasprotno se kot plodovite pokažejo povezave sociologije literature z drugimi vejami sociologije in tudi z nekaterimi drugimi vedami. Na to v svoji (pri nas zaenkrat edini) monografiji *Literarna sociologija* sicer opozarja že Dimitrij Rupel, ki v uvodu kar po poglavjih predstavi odnos literarne sociologije do drugih sorodnih ved, na primer lingvistike, literarne teorije in estetike. V tem pogledu *La Sociologie de littérature* torej ne prinaša nikakršne novosti. Zanimanje v njej pritegne predvsem obravnava nekaterih slabše ali pa sploh še neraziskanih področij. Bourdieu je denimo, kot poudarja Gisèle Sapiro, naredil odločilen korak v smeri preučevanja sociologije izdaje (*sociologie de l'édition*); precej neraziskani sta tudi vloga, ki jo ima pri posredovanju

literarnih del šolska institucija, in postopna profesionalizacija pisateljskega »poklica«. Poleg tega avtorica omenja spremembe v načinih in navadah branja, ki sta jih za seboj potegnili sodobna tehnologija in množična uporaba svetovnega spleta – vse to se ponuja kot predmet nadaljnje obravnave.

Omeniti je treba še povezovanje sociologije literature s postkolonialnimi študijami in študijami spola. Avtorica jih nadrobneje obravnava v navezavi na Bourdiejevo teorijo polj, in sicer v razdelku, v katerem je govor o literarnem prostoru kot o instituciji, kjer vladajo specifični zakoni. Avtorja njegov socialni izvor in spolna pripadnost pri »rekrutiranju« v pisateljski »poklic« nemalokrat postavljata v neenak položaj, poleg tega pa njegova pozicija posredno vpliva na nadaljnjo produkcijo.

Za konec se je treba vprašati še o teži, ki jo ima za nas knjiga Gisèle Sapiro. Čeprav zaokroženo prikaže razvoj obravnavanega področja, v francoskem prostoru ni bila deležna pretirano velike pozornosti. Razloge za to gre iskati v statusu, ki ga sociologija literature kot še vedno bolj ali manj neinstitucionalizirana disciplina uživa v državi, v kateri se je dejansko začela. Kljub neinstitucionaliziranosti so njene raziskave dovolj plodovite; zanimivo je, da v Franciji od leta 2006 izhaja revija *CONTEXTES*, ki je namenjena prav sociologiji literature, še posebno novim pristopom in vprašanjem, ki se porajajo na njenem področju. Vendar ima *La Sociologie de la littérature* prejkone »učbeniško« vrednost, saj rabi predvsem kot pregled dosedanjih prizadevanj. Sicer nakazuje nove smeri, v katere bi bilo pri raziskovanju vredno kreniti, ne ponuja pa nikakršnih presenetljivih ali inovativnih rešitev izpostavljenih problemov.

OPOMBE

¹ Navedeni avtorji so izrecno omenjeni v uvodu v študijo.

² Gre za prvo pomembnejše delo s področja sociologije literature, ki je zagotovo temeljnega pomena za kakršno koli ukvarjanje z njo.

LITERATURA

- Escarpit, Robert. *Sociologie de la littérature*. Pariz: Presses universitaires de France, 1973. (Que sais-je? 777).
- Kos, Janko. »Sociologija slovenske literature: izhodišča in metode«. *Primerjalna književnost* 35.3 (2012): 35–51.
- Rupel, Dimitrij. *Literarna sociologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982. (Literarni leksikon 18).
- Sapiro, Gisèle. *La Sociologie de la littérature*. Pariz: La Découverte, 2014. (Repères 641).